

*Jwala, Mmíno
le
Díphapang*

Sibongile Sithole

Jwala, mmino le diphapang

le dipale tse ding hape

Sibongile Sithole

e hlophisitswe ke Andrea Engel le
Heather Silove Howe

Tse kahare

Lekeishene la Mapolanka	7
Baahisani ba Iokileng	9
Valiant e Tshweu	12
Black Cat	16
Lenyalo la ka	18
Dilemo tsa ho qala	18
Ho kgutla sepetlele	20
Chutney ya Tlhapi	23
Jwala le Dikgarebe	25
Moqala	26
Ho baleha	28
Bo-Mmangwane	30
Ho fetola mekgwa	32
Mafu a kgale le a kajeno	34
Lefu la mme wa ka	36
Lefu le sa tlwaelehang	40
Jwala, mmimo le diphapang	40
Mosadi wa bobedi	42
Mosadi wa boraro	46
Nngwe, pedi, tharo	47
Dipale tsa mme wa ka	50
Mmutlanyana o bohlale	50
Nkgono le phokojwe	52

Babadi ba ratehang,

Dipale tse leng bukeng ena di phetilwe ke Sibongile, mme tsa ngolwa ke Andrea le Heather.

Sibongile o rata ho bua ka dintho tse etsahetseng bophelong ba hae. O buile le Andrea bakeng sa nako e telele ka boiphihlelo ba hae.

Re ne re le baithuti dithutong tsa ho ruta batho ba seng ba hodile. Thutong tseo re ithutile hore ho na le tlhokahalo e kgolo ya dibuka tsa ho bala bakeng sa baithuti ba qalang ho ithuta ho bala. Re ile ra laelwa hore re qale porojeke, mme ra be re etsa qeto ka ho hlahisa buka. Re ile ra nahana hore dipale tsa Sibongile di tla ba le tshusumetso ho batho ba seng ba hodile ba batlang ho ithuta ho bala leleme la English/Sesotho.

Re ile ra botsa Sibongile pele hore o batla ho bolella babadi eng, mme yena a re, "Ke batla ho bua ka mokgwa oo re sotlehang ka teng."

Re ratile dipale tsa Sibongile haholo mme re ithutile ho hongata ho tswa ho tsona. Empa re ile ra nahana hore, "Mohlomong babadi ba tseba dintho tsohle tseo Sibongile a buwang ka tsona. Mohlomong ba bada ho hong ho fapaneng."

Empa Sibongile o itse, "Ke nahana hore dipale tsena di loketse babadi hobane batho ba se ba lebetse hore dintho di ne di le jwang pele."

Re entse qeto ya ho sebedisa ditshwantsho dipaleng tse ding ho etsa hore buka ena e tlise tjheseho ho batho ba e balang. Re ile ra nahana hore lona, babadi, le ka batla ho sebedisa ditshwantsho bakeng sa ho bua ka dintho tse tshwanang le tsena tse kileng tsa le hlahela. Re kopile Jeff Rankin, ya rutang ho tshwantsha mane Natal Technikon, ho re thusa. O ile a etsa buka ena ya rona hore e be porojeke ya baithuti ba hae ba selemo sa bobedi. Ba ile ba bala buka ena. Sibongile o ile a ba thusa ka ho hlalosa kamoo batho ba leng dipaleng tsena ba bohehang ka teng.

Re ile ra thabela ho hlahisa buka ena mmoho mme re tshema hore le lona le tla thabela ho e bala. Mohlomong e tla le susumetsa hore le ngole dipale tsa lona.

Lekeishene la Mapolanka

Ke dula KwaMashu.

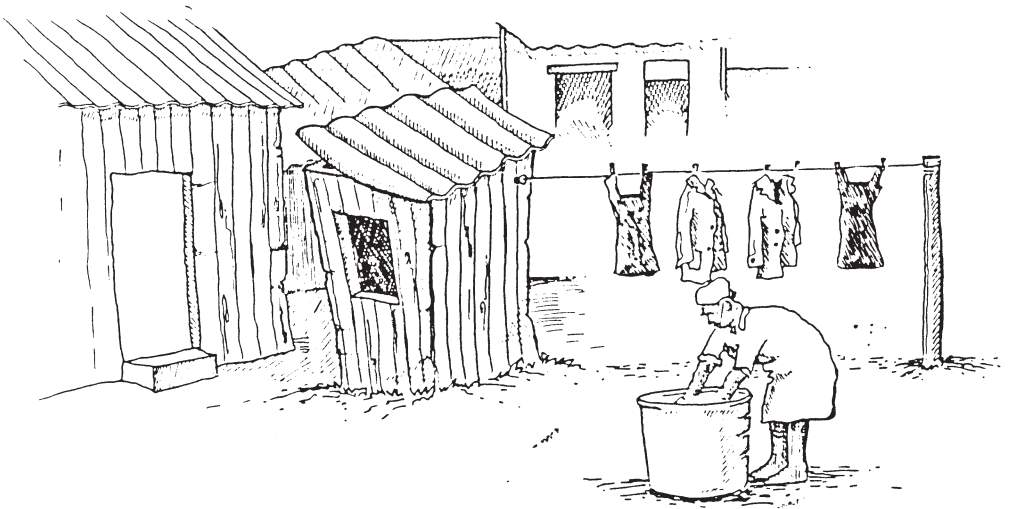
Ke ile ka fihla KwaMashu ka selemo sa 1963 ha lekeishene leo le ne le sa ntsane le le letle. Ka nako eo, ho ne ho ena le disekshene tse ngata tse neng di ahilwe ka ditene. Empa sekshene ya rona, e neng e bitswa sekshene ya D, matlo a ne a ahilwe ka mapolanka.

Ka nako e nngwe o ne o fumana lelapa le dula tlung e nang le phaposi e le nngwe feela. Lelapa la ka le ne le ena le batho ba tsheletseng ka palo, mme re ne re dula mmoho phaposing e le nngwe.

Bana ba bangata ba sekshene ya D ba ne ba kena sekolo Isibonelo High School mane sekshene ya F. Ke sa hopola ntho e nngwe e qabolang e kileng ya etsahala sekolong ha ke ne ke le sehlopheng sa bosupa.

Ka letsatsi le leng mosuwe-hlooho ya sekolo sa rona o ile a bua phuthehong ya sekolo mme a re, "Ke motlotlo haholo ka sekolo sa rona hobane bana ba bang ba kenang ho sona ba hlaha lekeisheneng le hahuweng ka mapolanka, hape ba dula mmoho le ba malapa a bona ka hara matlo a manyenyane. Empa batswadi ba bona ba leka ka matla ho ba romela sekolong. Ke thaba haholo ha ke feta haufi le matlo a bona mme ke bona diyunifomo tsa bona tsa sekolo tse nang le mmala o motala le wa gauta di anehilwe terateng."

Esitana le kajeno ke sa hopola seo mosuwe-hlooho a neng a se buwe. Bophelo bo ne bo le monate matsatsing ao KwaMashu.

Baahisani ba Iokileng

Pele re tloha ho ya dina KwaMashu, re ne re dula Glebeland. Moo re ne re dula matlong a hahuweng ka seretse. E ne e le matlo a tjhithja, mme a na le marulelo a entsweng ka jwang.

Baahisani ba rona ba Glebeland e ne e le MaIndia. E ne e le metswalle ya rona, e le batho ba batjha jwalo ka nna, re ne re bapala mmoho, re kga metsi mmoho pompong.

Le ho ya kerekeng re ne re tsamaya mmoho. Empa MaIndia a ne a sa ye kerekeng ya rona. Rona re ya ho ya bona e mane Clairwood.

Batswadi ba rona le bona ba ne ba buisana le ba MaIndia, jwalo feela ka ha ba ne ba buisana le batho ba bang ba batsho.

Ke sa hopola hore mme wa ka o ne a rata ho pheha meroho. Kamehla o ne a kga meroho e foreshe ka tshimong ya hae mme a e phehe ka pitsa e kgolo.

Mafumahadi a MaIndia a ne a utlwa monko wa meroho e phehilweng a le matlong a ona, e be a re, "Kgele Mama, o phehile meroho e monate kajeno, e na le monko o monate."

Mme wa ka o ne a tsheha, mme a re ho bona, "Ee, ke nnete, ke tla le bontsha hore e phehwa jwang hore le lona le tle le natefelwe ke yona." Ka nako e nngwe MaIndia a ne a bontsha mme wa ka kamoo ba phehang roti le curry ka teng. Kgele, curry eo e ne e baba haholo, empa e ne e le monate haholo.

Ho sa le jwalo, bashanyana le bona ba ne ba bapala bolo le baseketebolo mmoho. Ho ne ho le monate e le ka nnete matsatsing ao.

Empa ka letsatsi le leng, ke ile ka swaba haholo hobane MaIndia a ile a tloswa haufi le rona mme a iswa Clairwood.

Ha re ya ka ra pheta re bonana haese feela ha moruti wa rona ha a ka a re, "Sontaha se hlahlamang re ya Clairwood, re ilo kopana le MaIndia moo."

Ha kereke e tswa re ne re ya malapeng a bona, ho ya ja le ho nwa ho hong ho itseng. E be re palama dibese re kgutlela malapeng a rona.

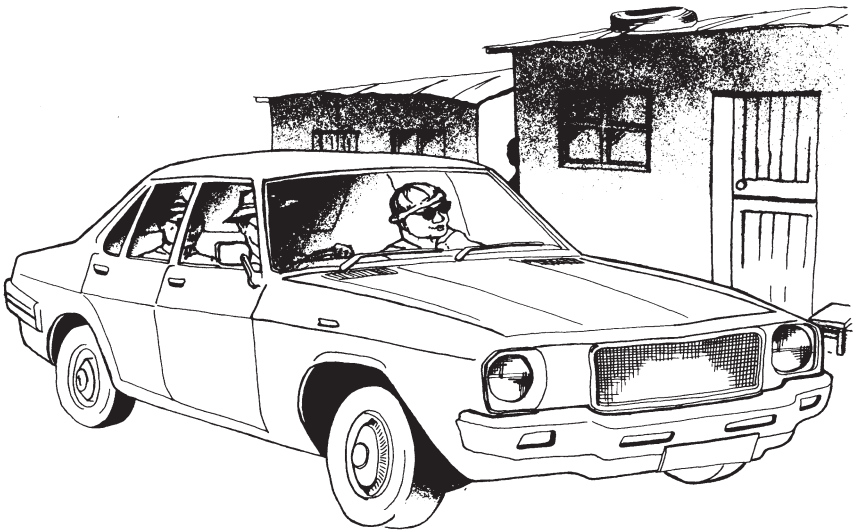
Valiant e Tshweu

Ke sa hopola qaka e le nngwe eo re neng re ena le yona ha re ne re sa hola mane KwaMashu. Ena e ne e le qaka ya koloi e tshweu ya Valiant. Re ne re e tshaba hampe koloi eo hobane e ne e le ya botsotsi.

Re ne re palama dibese le ditekesi ha re ya sekolong hobane re ne re tshaba hore koloi ena ya Valiant e ka re latela.

Empa ka nako e nngwe re ne re se na tjhelete ya ho lefa ditekesing, kahoo re ne re tshwanela ho tsamaya ka maoto ho ya sekolong. Ha re bona Valiant e tshweu re ne re ipata, re tsamaya pakeng tsa matlo. Hobane re ne re tseba hore ha botsotsi bao ba ka re bona, ba ka re bolaya, kapa ba re nka ba tsamaya ka rona.

Ka letsatsi le leng re ile ra utlwa ho thwe botsotsi ba fumane kotsi e mpe ya koloi. Kotsi eo e ile ya ba hlahela ha ba ne ba lebile South Coast. Ba ile ba

kopana le maponesa, mme ya ba maponesa ao a ba le lekisa. Koloji ya botsotsi bao e ile ya phetoha hobane e ne e matha ka lebelo le leholo. E mong wa bona a hlokahala, e mong ya bitswang Bafana yena a tshwanelwa ke ho ya kgaolwa letsoho. Ho ile ha sala tsotsi e le nngwe feela. Eo e ne e le yena moetapele wa bona.

Re ile ra nahana hore ho tla ba betere hobane jwale moetapele e se a setse a le mong feela. Empa e ile ya tswellapele ka ho etsa bobbe ba yona tsotsi eo.

Ka letsatsi le leng enwa eo e leng moetapele o ile a ya seksheneng ya E ho ya tihakela kgarebe ya hae. Ha a le moo, a be a se a nahana ho hlatswa koloji ya hae. Ka nako eo, Vusi, eo e leng moholwane wa kgarebe ya moetapele, a tswa ka tlung.

Vusi o ne a hloile moetapele hampe, kahoo a be a se a ntsha thipa ya hae a hlaba moetapele ya ba o a shwa. Kgele, taba ya hore Vusi o bolaile moetapele e ile ya tlala hohle. Re ne re thabile haholo ka letsatsi leo.

Re ile ra ba ra tshepisa le Vusi hore re tla mo etela tjhankaneng, mme re mo tlietse le dijo. Re ne re ipolelletse hore a ke ke a sotleha.

Hape re ne re batla ho bolella maponesa hore re ne re se re kgathetse ke moetapele enwa. Mohlomong o ne atla qala sehlopha se setjha sa botsotsi.

Tjhe, le ha ho le jwalo, Vusi ha a ka a dula nako e telele tjhankaneng. O ile a dina matsatsi a mmalwa feela, ya ba maponesa a re, "Ke kgale re bada ho tshwara moetapele ya ka hodimo ena. Jwale, wena Vusi o ka ikela lapeng."

Black Cat

Ke sa hopola pale e nngwe ya koloi e neng e bitswa "Black Cat". Koloi ena e ne e tswa Vryheid, mme e ne e le kotsi haholo. Rona, bomme, re ne re e tshaba haholo. Koloi ena e ne e batla ho nka bana ba rona ho ilo etswa ditlhare.

Ka tsatsi le leng ke ile ka ya sekolong ho ya lata moradi wa ka Zandile. Ke ile ka kopana le bashanyana ba ka mme ka ba bolella hore ba ye lapeng hobane Black Cat e haufinyane. Ba ile ba mpoella hore ha ba tsebe moo Zandile a leng teng.

Ke ile ka sheba hohle, empa ha ke ya ka ka bona moradi wa ka. Ke ile ka bona bana ba bang mme ka ba botsa, "Na ha le eso ka le bona Zandile?" E mong a hweletsa mme a re, "Sheba, Mme, Zandile ke yane ka phaposeng ya sekolo." Re ile ra sheba, ya ba re a mmona.

O ile a re, "Ke dutse tuona hobane ke batla ho qetella *homework* ya ka ya English." Nna ke ile ka re, "Ke leboha Modimo ha ele tuona ke o fumane."

Hona e ile ya ba motlae lapeng. Dumisani, moholwane wa Zandile, o ile a botsa hore ke ka baka la eng a ileng a sala sekolong. Zandile a re, "Ha ke batle ho tshwana le wena. Ha o tsebe Senyesemane."

Lenyalo la ka

Dilemo tsa ho qala

Ke ile ka nyala ka selemo sa 1975.

Pele ho moo ke ne ke se ke dula le monna wa ka, mane sekshene ya M KwaMashu. Re ile ra dula mmoho ho tloha ha ke ne ke fumava ngwana wa ka wa matsibolo, e leng Dumisani. Mona e ne e le ka selemo sa 1968. Re ne re phela hantle ho se na mathata. Dintho di ne di tsamaya hantle, ho le monate.

Empa kamora dilemo tse tharo monna wa ka a qala ho etsa dintho tse sa lokang tseo ke neng ke sa di rate. A qala ho ratana le dikgarebe tse ding ka thoko, mme a se a sa robale le lapeng. Ka nako e nngwe o ne a fihla kamorao ho nako lapeng, kapa a se ke a fihla ho hang. Ke moo ke ileng ka qala ho sotleha.

Ka selemo sa 1969 ke ile ka fumana ngwana e mong, e leng Thami, mme ka selemo sa 1972 ka fumana Zandile, ka selemo sa 1976 ka fumava Siphoe ya kulang. Ho ne ho le hobe, empa e seng haholo. Hobane ka nako eo ke neng ke se ke na le bang bava, monna wa ka o ne a leka ho nthusa ka ditsela tse ngata. Ha ke ne ke tswa sepetlele o ne a nthusa ka ho pheha le ka dintho tse ding tse ngatanyana. Empa ha a qeta ho nthusa o ne a itsamaela.

Dintho di ile tsa ba mpe haholo ha ke ne ke fumava Siphoe, eo ya tswetsweng ka selemo sa 1976. Monna wa ka a tswelapele ka ho ba le dikgarebe tse ding tse ntjha, mme a nwa le jwala haholo.

Ho kgutla sepetlele

Ka selemo sa 1979, ke ile ka fumana Nono, eo e leng morwetsana wa ka wa bobedi, mane sepetleleng sa King Edward. Monna wa ka ha a ka a tla ho tla mpona, kapa hona ho ntetsetsa mohala. O ile a itulela hae a sa etse letho.

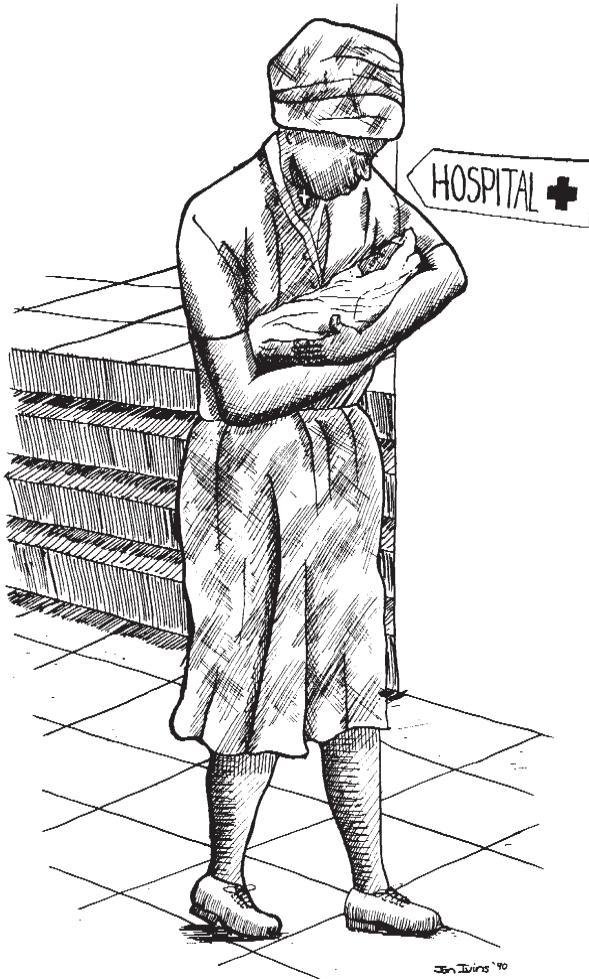
Ke ile ka tswa sepetlele hona letsatsing lèo ke keneng ka lona hobane ho ne ho thwe ho na le batho ba bangata sepedele. Ke ile ka hloka sebaka moo sepetlele.

Ke ne ke se na le ha e le sente e ntsho ka pokothong ya ka. Ke ile ka nka ngwana wa ka, mme ka ya hekeng ho ya kopa ambolense hore e nkise lapeng. Ba ile ba mpoella hore ha ho na ambolense e yang KwaMashu. Ke ne ke se ke tshwenyehile haholo ke sa tsebe hore ke tla etsa jwang. Ba re, "Ha ho na letho leo re ka ho etsetsang lona."

Yaba ke tswa ka diheke tsa sepetlele, ke a tsamaya. Ho ne ho ena le monna ya neng a eme ka thoko ho tsela. Ke ile ka ya ho yena mme ka kopa tjhelete ya ho ya palama terene. Empa monna eo le yena o ne a se na tjhelete. Monna eo a re, "Ke mohau haholo bakeng sa hao, empa le nna ha ke na letho ka pokothong ya ka."

Kahoo ka qalella ho tsamaya ka maoto, e ne e le tsela e telele ho tloha King Edward ho ya seteisheneng sa Dalbridge.

Ha ke se ke le haufi le seteishene sa Dalbridge ka bona mofumahadi e mong a etla ka tsela.

Mofumahadi enwa o ne a rekisa iJuba le thepa e nngwe mane seteisheneng. O ile a tla ho nna ka potlako mme a re, "Oho, o tswa sepetlele. Ke ka baka la eng o tsamaya ka maoto? Hobane ke a bona hore o sa tswa beleha haufinyane." Nna ka re, "Ee, ha ke na tjhelete, ke kahoo ke tsamayang ka maoto." O ile a re, "Tlisa lesea la hao mona."

Mofumahadi enwa a bitsa ngwanana e mong. A mo neha diranta tse hlano ho ya reka lebese le dikuku, yaba nna le yena re ya seteisheneng mmoho.

Ha re fihla seteisheneng o ile a bolella mohlahlobi wa ditekete a re ho yena, "O se ke wa batla tekete ho mofumahadi enwa, ngwanana yane eo ke mo romileng o tla tla ka tjhentjhe."

Ha re se re kene ka seteisheneng, ngwanana eo a kgutla lebenkeleng a tshwere lebese le dikuku. O ile a mpha diranta tse pedi mme a re, "Ke ilo ho rekela tekete. Ha o fihla seteisheneng sa KwaMashu o kope mokganni wa tekesi ho ya ho fihlisa hekeng ya moo o dulang teng, e be o mo neha diranta tsena tse pedi." Kahoo, o ne a tseba hore tekesi e ja tjhelete e ngata.

Ke ile ka re, "Ke leboha haholo."

Ha ke fihla hae monna wa ka o ne a le siyo lapeng.

Chutney ya Tlhapi

Kamora hoba ke fumane Nono, ngwana wa bohlanu wa ka, dintho tsa ba mpe le ho feta. Monna wa ka ha a ka a reka maleiri a ngwana, hantle-ntle ha a ka a nthekela letho. Kamora moo ha qala dintwa. Re ne re lwana kamehla.

Ka letsatsi le leng, ha ke ntse ke le ka dung, o ile a fihla a re ho nna, "Hela, a ke o nketsetse *chutney* ya tlhapi. O se ke wa e pheha. O kenye le mahobe a mabedi moo."

Ha ke ntse ke e lokisa, ha kokota ngwanana e mong monyako. E ne e le kgarebe ya hae. Ba ile ba ya dula mmoho ka phaposing ya ho jela, mme ba nwa jwala.

Ha ke geta, ke ile ka tlisa *chutney* ka phaposing ya ho jela. Monna wa ka o ile a nka kgaba mme a latswa. Ya ba o re, "Ntho e mpe hakana, ke mang ya ka jang ntho ena? Ke o boleletse hore *chutney* ya tlhapi e etswa jwang, empa wena o iketseditse ntho tsa hao."

O ile a e lahlela fatshe fulurung.

Ke ile ka itholela feela. Mme ngwana wa ka wa matsibolo, e leng Dumisani, o ile a e olla a ba a hlwekisa moo fulurung.

Jwala le Dikgarebe

Ha nako e ntse e tsamaya, monna wa ka ya ba motho ya nwang jwala haholo. O ne a se a tsoha kamora nako hoseng, mme a re, "Kajeno ha ke ye mosebetsing, ke kgathetse." Ha nako e ntse e tsamaya, a re, "Ha ke batte ho sebetsa kajeno."

Ke ile ka botsa ka re, "Lebaka ke lefe?" Yena a re, "Ke sebeditse sebakeng seo dilemo tse ngata, mme ha ke fumane moputso o motle. Ke sebetsa ka matta mme ke etsa le mesebetsi e meholo eo ke tshwanelang ho fumana tjhelete e ngata ka yona, empa ha ke fumane moputso o kgotsofatsang."

Ha ho le jwalo, ke ne ke ikwalla molomo wa ka.

Jwale ka hobane o ne a se a dina hae a sa sebetse, o ile a tswella ka honwa, a ba le dikgarebe tse ngata. O ile a gala ho itshebetsa, a penta dikoloi hona tuona lapeng, kantle jareteng. Ha a fumana tjhelete e ngata o ne a itsamaela le ngwanana e mong wa bao a ratanang le bona. Empa hang ho ba tjhelete eo e fele o ne o tuo fumana a dutse lapeng.

Kamehla e ne e le ntho e tshwanang feela.

Moqala

Monna wa ka o ne a nneha tjhelete e nyenyane haholo. Kahoo ka letsatsi le leng ka re ho yena, "Ke tshwanela ho batla mosebetsi jwale." Empa yena a re, "Tjhe, ha ke batle hore o ilo sebetsa hobane ke sebetsa ka matla mme ke o nea dijo. Ke o nea tsohle tseo o di batlang." Empa o ne a sa mphe letho. Kahoo ka re, "Ke tshwanela ho sebetsa." Ya ba ke fumana mosebetsi, ka qala ho sebetsa.

Empa kamora hoba ke fumane Sithe, e leng yena moshanyana wa ka e monyenyanane ho bohle, ka tshwanela ho dula lapeng.

Ka tsatsi le leng ha ke le lapeng, re ile ra lwana. Ke ne ke sa etsa letho. Mme ke ne ke ipotsa hore, "Ke entse eng na?" Yaba o a kena, a nka moqala, mme a nkotla ka ona hlohong. Nna ka re, "Ke ka baka la eng o nkotla ka mokgwa ona na?" Yena a re, "O se ke wa bua." Kgele, e ne e le ntwana e tshabehang. O ile a leka ho ntshwara, mme le nna ke ntse ke leka ho mo sututsa hore ke kgone ho baleha. Empa a ntatela hohle moo ke yang teng. Qetellong ha kena motswala wa ka, mme a mo sututsa a wela kwana, yaba o a mo tshwara.

Ke ile ka mathela kantle, mme ka ya bona modulasetulo wa seksheneng ya rona, ka mmolella tsohle. Modula-setulo a tla lapeng la rona mme a bua le monna wa ka. Kamora moo monna wa ka a re, "Ke a bona jwale hore ke entse phoso, nke ke ka pheta ke etsa hoo hape."

Ho baleha

Bosiung bo bong monna wa ka a qala ho nkotla hape. E itse ha a kena ka kamoreng ya ho robala, ka bula fenstere ka tswa ka baleha. Ke ile ka tswa ha bonolo hobane ho ne ho se na ditshepe tsena tse kengwang difenstereng. Ke ile ka balehela ha rakgadi wa ka ya dulang ka nqane ho mmila mme ka fihla ka kokota fenstere ya hae. O ile a bula monyako ka kena.

Kamora nakwana ra utlwa batho ba neng ba ntse ba mpatla. Ke ile ka utlwa lentse la monna wa ka le re, "Ke nna Themba." Empa ra ba sheba feela ka fenstere, ra se ke ra bula monyako. Nna ka re, "Ha ke sa kgutlela. Ke kgathetse."

Kamora hoba ke dule le rakgadi matsatsi a mabedi, ka ya sekshene D ha moholwane wa ka, mme ka fihla ka mmolella tsohle. Moholwane wa ka o ile a ya lapeng ho monna wa ka ho ya lata bana. O ile a re ho yena, "Ke nka bana bana jwale. Ke tennwe ke wena. Kamehla o bapala ka kgaitsemi ya ka. Ke kgathetse ke wena."

Monna wa ka a re, "Ho lokile, empa re tla bona. O ka nna wa etsa ntho eo o e ratang, empa o tla bona hore nna ke tla etsa eng."

Kahoo ke ile ka dina ha moholwane wa ka mmoho le bana, monna wa ka yena a dina a le mong lapeng.

Empa o ne a etla kamehla a kope ho mpona, "Na o kae? Ke batta ho bua le yena."

Empa ha re bua re ne re lwana ka yona nako eo.

O ne a itshwara ka mokgwa o tshwanang ka mehla. Mme ka qetella ke itse, "Oho, lebala ka nna."

Bo-Mmangwane

Ka tsatsi le leng ke ne ke le siyo hae, monna wa ka a tla a nka bana kaofela ha moholwane wa ka. Moholwane wa ka a re ho nna, "Ho lokile, mo tlohele a dule le bona a tle a sokole ka ho ba fepa le ka ditjhelete tsa sekolo."

Kahoo bana ba dula le monna wa ka. Ha ba ne ba tlile ho tla eta kgetlo la pele ba ile ba mpoella hore dintho di ntse di tsamaya hantle. Tsohle di ntse di lokile.

Empa monna wa ka a qala ho tjhentjha dikgarebe tseo a ratanang le tsona. Kgetlong la pele e bile kgarebe e nngwe tjena e neng e dula le bana, ka morakgwedi tse tharo ya ba e nngwe, mme ya ba e nngwe hape.

Ka tsatsi le leng mosadi eo a neng a dula le yena ha jwale, a re ho yena, "Ha ke hloke bana ba hao, ha ke ba batle." Bobedi ba bona ha ba ne ba na le hohong ho monate ba ne ba sa ho arolelane le bana ba ka. Yaba bana ba qala ho tletleba ba re, "Ma, re a sotleha jwale. Dintho ha di tsamaye ka tsela."

Ke ne ke sa tsebe hore ke etse eng. Empa bana ba

gala ho siya monna wa ka ka bongwe ka bonngwe.

Ho ile ha tloha a le mong pele, mme e mong le yena
a latele.

Ho fetola mekgwa

Rona re hotse ka mokgwa o fapaneng le oo batswadi ba rona ba hotseng ka ona.

Ha re ne re sa le batjha, batswadi ba rona ba ile ba re bolella hore banana ba se ke ba ja mafi, mahe le nama ya kgoho, hobane dijo tseo di etsa hore banana ba hole ka pele mme hape di etsa le hore madi a bona a tjhese. Kamorao ho moo, ha ho na se seng seo ba ka se batlang, haese bahlankana feela.

Empa jwale, matsatsing ana, batjha ba ipatlela lebese, Rama le mahe feela.

Matsatsing ao hape, batswadi ba rona ba ne bana le mokete ka letsatsi le kgethehileng feela. Ha ngwanana a ba le dilemo tse mashome a mabedi a motso o mong, batswadi ba ne ba mo hlabela pudi, ho etswe le jwala ba se-Zulu, e be ho bitswa ba leloko le baahisane. Ha pudi ena e se e hlajuwe, ho nkuwa letlalo le lenyenyane la yona le tlangwe letsohong la ngwanana.

Hona ke tsela ya ho etsa hore ngwanana a se ke a sotleha. Ha a hola o tla ba le monna mme a fumane le bana.

Empa batjha ba kajeno ba fapane. Ha ba batle ho latela mekgwa ya batswadi ba bona. Ba re, "Metswalle ya rona e tla reng?" Ha ba ba le dilemo tse mashome a mabedi le motso o le mong, ba bapala diyalemoya mme ba bule le difenstere. Ba nkuwe ke sekwale jwale haholo.

Mafu a kgale le a kajeno

Mafu a kajeno a fapane haholo le a kgale.

Kgale, re ne re tshwanela ho ba le mamello mafung. E ne e ka ha re a tshwanela ho itshwara ka tsela e sa lokang ha ho ena le e mong ya hlokahetseng ho ba lelapa. Re ne re tshwanela ho itshwara hantle, mme ha o bua o ne o sa tshwanela ho hweletsa o hlodiye.

Hangata, mosadi ya hlokahaletsweng ke monna o ne a apara kobo mahetleng, e be o dula fatshe a kgutsitse haufi le dikerese. O ne a sa dumellwe ho tloha moo ho fihlela mohla lefu, hape o ne a sa tshwanela ho bua le batho. Ha o batla ho bua le yena o ne o tshwanela ho tsamaya butle mme o atamele ho yena, e be o buela tlase le yena.

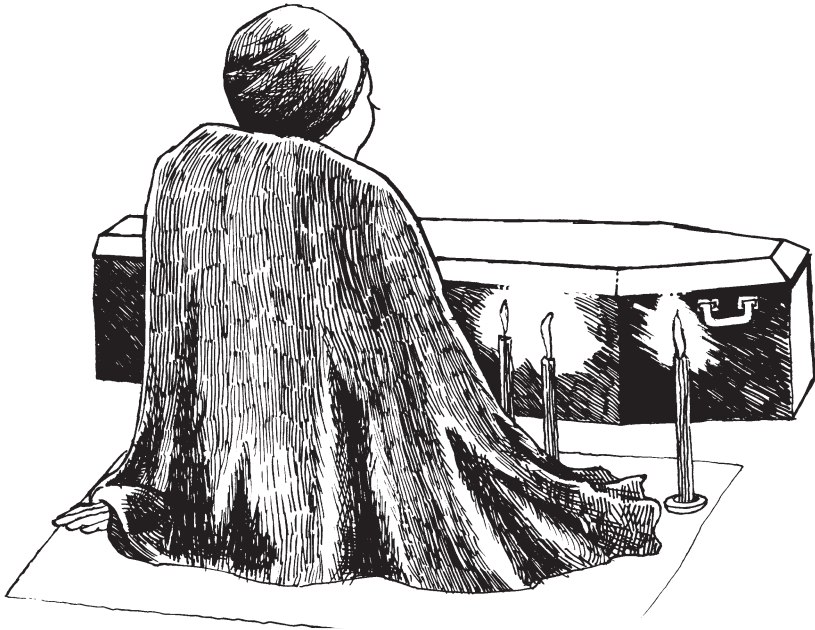
Jwale batho ba se ba etsa dintho ka mokgwa o fapaneng. Ha ba na mamello. Ba hweletsa. Ba nwa jwala ka nako ya bofifi, haholo ha motho ya hlokahetseng e ne e le motho ya neng a nwa jwala.

O tla utlwa ba re, "Ee, e ne e le motswalle wa rona, re tshwanela ho nwa jwala hobane re ne re nwa mmoho le yena. Re tshwanela ho nwa haholo jwale hobane o a re siya."

Ka nako e nngwe o na le ho bona mosadi ya hlokahalletsweng ke monna a ema mme a hlobola kobo eo a tshwanelang ho hlompha ka yona, mme a tsekisana le batho ba bang ba lelapa.

Haufinyane ke ne ke le mafung a mabedi a fapaneng. Le leng e ne e le la mme wa ka, moo dintho tsohle di ileng tsa phethwa ka tsela e tshwanetseng.

Le leng e ne e le lefu le neng le sa tlwaeleha ho nna.

Lefu la mme wa ka

Ha mme a hlokahala rona lelapa re i le ra kopana
raya Ladysmith moo a neng a dula teng.

Ha re le moo, re ile ra dula ka tlung, ba lelapa
kaofela ha bona mmoho le baahisani le metswalle.

Ha motho a hlokahala setjhabeng sa rona, hangata
batho bohle ba tla lapeng la hae mme ba paka motho
eo ya hlokahetseng. Ntho eo ke neng ke e rata ka
phutheho ena ke ya hore batho bohle ba neng ba
paka ba ne ba bua ka botle boo mme wa ka a bo
entseng.

Ba ne ba bua kamoo a neng a rata ho ya kerekeng
ka teng mmoho le dintho tse ding tseo a neng a di
etsa. Ba ile ba re o ne a thusa baahisane ba hae mme
hangata o ne a rata ho bua le barwetsana ba sa leng
batjha, a leka ho ba hlaloesetsa dintho ha ba na le
mathata. Bohle ba ne ba tuo rata.

Jwale hobane o hlokahetse, bohle ba ne ba le teng,
ba tswa ba kena ka tlung, ba ntse ba re thusa. Ha re
ya ka ra pheha le dijo tsa bosiu hobane ho ne ho ena

le batho ba bangata ba neng ba re thusa mme ba re tlišetsa le dijo.

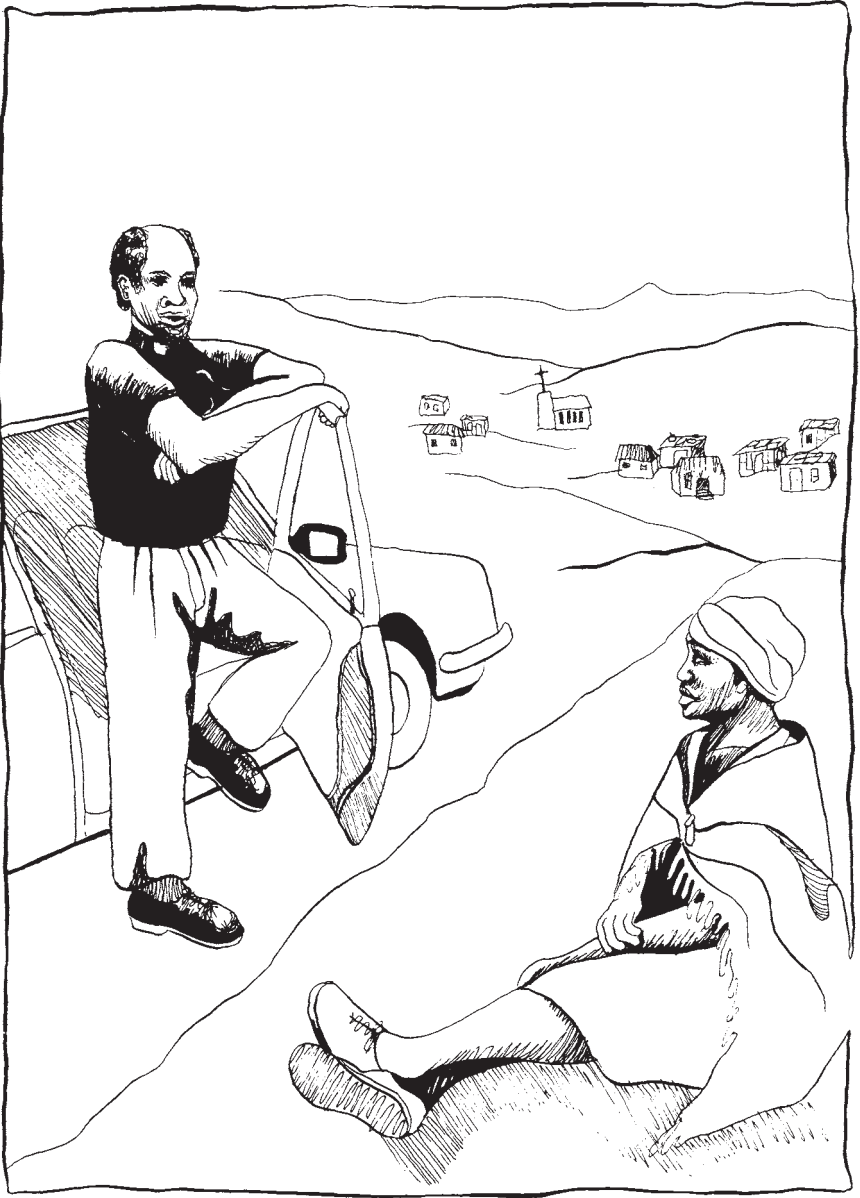
Ka Labohlano re ile ra ba le tshebeletso ya sehopotso, mme Moruti Godfrey o ile a tla lapeng.

Ha re gala ho rapela ya ba Moruti Godfrey o bua ka yena. O ile a re, "Mofumahadi enwa o ne a le sebete. O ne a ya kerekeng leha a ne a sokodiswa ke mangwele. Empa ka letsatsi le leng ka re ho yena, 'O se ke wa tshwenyeha ka ho tla tuona. Sebaka sena se hole. Ke tla tla seksheneng ya lona ho tla ba le dithapelo le lona batsofe. Kahoo o tshwanela ho bolella batsofe ba bang ba sebakeng seo o dulang ho sona hore ba phuthehe lapeng la hao.' "

Mme Moruti a gala ho tla lapeng, a tlišetsa batsofe dithapelo.

Empa ka letsatsi le leng mme wa ka o ile a ema ho fihlela Moniti a tsamaya. Kamorao ho moo a tswa e le ho tuo latela ho ya kerekeng hape. Kamora hoba a tsamaye nako e itseng, o ile a kgathala a dina fatshe ka thoko ho tsela.

Kamora nako e itseng Moruti a kgutla a tswa dibakeng tse ding ka koloi. E itse ha a mmona ka thoko ho tsela a re ho yena, "Kgele, ke ka baka la eng o leng tuona?"

Yena a re, "Oho, nke ke ka kgona. Ke rata ho tla kerekeng hobane batho ba bina hamonate kerekeng. Empa mane lapeng la ka, rona batho ba tsofetseng ha re tsebe ho bina hamonate. Ke kahoo ke sa kgotsofaleng ha ke sa ya kerekeng."

Moniti a re ho yena, "Ho lokile, kena ka koloing, re tsamaye." O ne a tshwanela ho mo isa kerekeng a be a mo kgutlisetse hae hape hobane a bona hore tsela eo a tshwanelang ho e tsamaya e telele.

Sena ke seo Moniti a ileng a se bua tshebeletsong eo.

Mofumahadi e mong ya sa ntsaneng a le motjha yena o ile a re, "Oho, ha ke ne ke lwana le basadi ba bang bao e leng thaka tsa ka, kapa le monna wa ka, Nkgono o ne a nthusa."

Ba bang bona ba ne ba re, "Ha ke ne ke tshwanela ho ya sebetsa, Nkgono o ne a tla ho tla nthusa ka lapeng, a hlokomela bana mme a ba fa le dijo. Kajeno re lahlehetswe. Ha re tsebe hore ke mang ya tla boela a re thusa."

Kgele, bohle ba ne ba bua hantle ka yena.

Mme ka Moqebelo re ile ra tswa kaofela ha rona ho ya lefung ho mo pata.

Lefu le sa tlwaelehang

Jwala, mmino le diphapang

Ka tsatsi le leng motswalle wa ka a nkopa hore ke ye lefung le yena. Ra ya habo monna eo ya hlokahetseng.

Ha re fihla moo batho ba ne ba tauwe, ba bina dipina tse ngata tse fapaneng. Mosadi ya hlokahalletsweng ke monna yena o ne a dutse moo, mme a apere kobo mahetleng. Lebitso la hae e ne e le MaShange.

Ha batho ba ntse ba bina, ha kena mosadi e mong. O ne a batla ho bua ka moholwane wa hae ya hlokahetseng, jwalo ka ha ho etswa ka moetlo. Batho ba ile ba mmolela hore a kgutse, empa o ile a dula fatshe mme a qala ho bua a re, "Motho enwa ke moholwane wa ka, orme ke batla ho bua ka yena hona jwale. Ha a ne a sa phela e ne e le nna ya jereng mathata a hae. Ka nako eo ho neng ho tjheswa ntlo ya hae, o ile a balehela ho nna."

“Le ka nako eo batho ba neng ba mmatla ka dithunya, o ile a balehela ho nna. Jwale ha le batle ho nneha monyetla wa ho paka ka yena. Ha le sa batle ho bina ka mokgwa o nepahetseng kapa hona ho bua ka yena, re ka lwana hona jwale. Phupu ena e ka fela hona jwale.”

Batho ba emisa ho bina ka potlako. Ba qala ho tsekisana. Monna e mong a kopa batho hore ba kgutse, empa ha ba ka ba mo mamela. Nna le motswalle wa ka re ne re sa tsebe hore re etse jwang, empa ra itulela feela.

Ruri e ne e le lefu le sa tlwaelehang.

Mosadi wa bobedi

Kamora hoba re be ka tlung bakeng sa nako e itseng, ha ema koloi kante, mme ra bona ho fihla batho ba bang ba ka bang 20 kapa 25 ka palo. Hara bona ho ne ho ena le mofumahadi e mong ya neng a apere kobo mahetleng.

Ke ile ka botsa motswalle wa ka, "Ke ka baka la eng mosadi enwa a apereng kobo? Na eo e leng mosadi wa monna eo ha a yo tuona le rona?" Motswalle wa ka a re, "Monna enwa o ne a ena le basadi ba bararo, mme ba ne ba sa tsebane."

Mosadi eo ya apereng kobo a kena ka tlung a dula fatshe. Yaba mathata a matjha a qala hobane batho ba neng ba le ka tlung bane ba le kgahlanong le mosadi eo ya sa tswa kena, batho ba batjha bona ba ne ba le kgahlanong le mosadi eo ya dutseng moo fatshe. Ha qala lerata le leholo hape. E mong le e mong o ile a nahana hore ona ke motlae o moholo jwale, boitshwaro ba batho le bona ba fetoha. Batho bohle ba ne ba bua ka pale ya ntlo ena ba re, "Monna enwa o na le basadi ba babedi, mme ka bobedi ba bona ba apere dikobo."

Yaba monna e mong o re, "Ke mohau ka hona. Bohle le bone mosadi ya keneng tuona a apere kobo. Yena ke mosadi e moholo wa moholwane wa ka, lebitso la hae ke MaHlange."

O ile a re bolella hore re kene dibeseng tse tla re isa mabitleng mane Emolweni. Ha re le ka hara dibese, re ne re ntse re bua le batho ba bang ka pale ena e sa tlwaelehang.

Mosadi wa boraro

Mabitleng basadi bana ba babedi ba ne ba dutse mmoho. Rona re ne re eme kamorao, yaba Moruti o qala mosebetsi wa hae. Ya re ha a qala ho re, "Jwale ke nako ya hore ba leloko ba tshele mobu."

Ka yona nako eo, ha fihla koloi e nngwe. Ho ne ho ena le mosadi e mong ya neng a apere kobo koloing eo, mme o ne a tsamaya le sehlopha sa batho.

Mofumahadi eo o ne a Ila. Re ne re sa tsebe hore re ka reng, empa re ne re nahana hore ke mosadi wa boraro. Na yena e ne e le mang? Ha ho motho ya neng a tseba. Empa jwale re ne re batla ho tseba hore ho tllilo etsahala eng.

Re ne re se re se na mohau ka hohle ho etsahetseng pejana. Jwale ra qala ho natefelwa ke ho boha hohle ho etsahalang.

Kaofela ha rona ra re, "Suthang, suthang" yaba bohle re sutha tseleng, mosadi eo a feta a ilo dula le bao ba bang ba babedi fatshe.

Lefu le ile la tswelapele, mme motswalle wa ka a re ho nna, "Re se ke ra ya hae hang ha re tloha mona, re tshwanela ho ya feta lapeng la bona ho ya bona hore ho tla etsahala eng moo."

Ke ile ka dumela.

Nngwe, pedi, tharo

Ha lefu le se le fedile, basadi ba bararo mmoho le ba malapa a bona ba ile ba kena dikoloing tsa bona, mme rona ra kena dibeseng ra kgutlela morao. Ke tlwaelo hore batho ba fete lapeng la mofu pele ha ba kgutla mabitleng, e le hore ba tle ba hlape matsoho.

Ha re fihla moo, basadi bao le bona ba fihla ka boraro ba bona. Ife moetlo hore basadi ba hlobole dikobo tseo kamora lefu. Ba ne ba tshwanela ho ya tola ka metsi a batang pele ba kena ka tlung.

Jwale basadi bao ba qala ho tsekisana. Mosadi ya neng a dula le monna eo ho fihlela a ba a hlokahala, a re, "Ke nna ya tla tola pele hobane ke ne ke dula le yena." Mosadi wa bobedi yena a re, "Hoo ho ke ke ha etsahala. Ke nna ya tshwanelang ho tola pele hobane e le nna mosadi e moholo."

Yaba motho e mong o botsa mosadi wa boraro a re, "Kgele, MaSondo, ke ka baka la eng o kgutsitseng, ke ka baka lang o sa atamele moo?" MaSondo a re, "Ntlohelleng nna. Ha ke batle ho bua haholo. Ba tloheleng ba etse ntho eo ba e ratang."

Kamora nako ausi wa mosadi wa ho qetela a qala ho hweletsa a re, "Wa nomoro ya pele, o kae wa nomoro ya boraro?"

Re ne re sa utlwisisi, yaba re a mmotsa re re, "O bolela eng?" Yena a re, "Oho, ke bolela basadi bana ba bararo. Ha ke batle ho re MaShange, MaHlange le MaSondo. Ke tshwanela ho ba bitsa wa nomoro ya pele, wa nomoro ya bobedi, le wa nomoro ya boraro."

'Va nomoro ya boraro o mona," ho bolela Nomoro ya boraro, "Ke MaSondo."

"Atamela, MaSondo, jwale ke wena ya tshwanelang ho ya tola."

Jwale ba ya tola ka ho ya ka tatellano ya bona, mme ba kgutla ka boraro ba bona ba kena ka tlung.

Empa ha dijo di tlišwa, basadi ba babedi ba fihlileng mohla lefu ba ile ba hana ho ja.

Batho ba bang ba ne ba thabile. Ba ne ba nwa jwala. Ba ne ba sena taba le ho etsahalang ho ba lelapa.

Motho e mong a re ho bona, "Ke ka baka la eng le hlodiyang hakaale? Ha re a tshwanela ho baka lerata hobane re sa tswa pata Mong. Mbongo."

Empa motho e mong a araba a re, "Tjhe, re tlohele wena. Ke nnete hore re tlile mona ho tla Ila le ba lelapa, empa bona ba qoqa, ba nwa jwala, mme ba bile ba lwana. Jwale ke ka baka la eng re

tshwanelang ho itshwenya ka bona rona ha bona ba
itshwere ka mokgwa ona na?"

Empa batho ha ba ka ba mamelana.

Kamora metsotso e itseng, ha kena moshanyana
e mong, mora MaHlange, mosadi e moholo.
MaShange, mosadi wa ho qetela o ne a dutse
hukung. Moshanyana enwa a ya ho yena mme a
tuo rafia, a re, "Tswa tuona wena! Ke wena wa ho
qetela wa ho dula le mate, o tuo nehile ditlhare, o tuo
nwesitse tjhefo, ha o a loka."

Jwale batho bohle ba ema ba baleha. Yaba ke phelo
ya tsohle.

Ke tiisitse hore leo lefu lona, nkeke ka le lebala.

Dipale tsa mme wa ka

Mmutlanyana o bohlale

Ha ke ne ke sa le monyane, mme o ne a rata ho nqoqela dipale tse tuonate. Pale ena e buwa ka mmutlanyana.

Ka tsatsi le leng diphoofolo tse pedi, fariki le pudi, di ile tsa kopana le mmutlanyana. Eitse ha di bona mmutlanyane tsa gala ho tuo tsheha.

Mmutlanyana o ne o halefile, mme o batla ho etsa hore diphoofolo tseo di kgaotse ho tuo tsheha. Eitse ha di feta, mmutlanyana wa qala ho hweletsa wa re, "Hela, wena fariki, ke rata ho o bolella taba e nngwe ya bohlokwa."

Empa mmutlanyana ha wa ka wa bua letho la bohlokwa. Seo o se buileng feela e ne e le hore kajeno letsatsi le tjhesa haholo.

Kahoo fariki ya kgutlela ho pudi, mme pudi ya botsa hore mmutlanyana o ne o reng ho yena. Fariki ya re, "Tjhe, mmutlanyana ha a bua letho."

"Oho," ho bolela poodi, "O leka ho nqhekanyetsa." Yaba diphoofolo tseo tse pedi di qala ho lwana.

Mmutlanyana ya ba mofenyi kahoo.

Nkgono le phokojwe

Pale e nngwe ke ya nkgono ya neng a dula le morwetsana mmoho le mokgwenyana wa hae. Pale ena e bua ka ketsahalo ya kgale, nakong eo batho ba neng ba dula mekgorong haufi le Ladysmith.

Ka tsatsi le leng le le leng morwetsana le mokgwenyana ba ne ba ya masimong ho ya lema poone.

Ha mokgwenyana a kgutla mantsiboya, o ne a rata ho ja mafi. Nkgono o ne a rata ho boha mokgwenyana ha a ja hobane le yena o ne a rata ho ja mafi.

Motsheare ha mokgwenyana a ne a sebetsa masimong Nkgono ò ne a ja mafi a hae.

O ne a ka dula setulong, hantle-ntle e ne e se setulo, e ne e le kutu ya sefate, mme o ne a ka dula moo a je a ntse a bina a thabile. Ha a qeta o ne a tshela metsi ka morifing.

Ka tsatsi le leng mokgwenyana o ile a kgutla ka pele ho tswa masimong. Ya re ha a ntse a atamela mekgorong, a bona nkgono a ja mafi. O ile a

hweletsa a re, "Ee, ka tla ka ho tshwara. Kajeno ke ho fumane. Kgale o ntse o ja mafi a ka. E be o tshela metsi ka morifing. Jwale ke batla hore o ilo kga metsi a batang nokeng. Ho se ke ha ba le dinqanqane, dikwena le dinoha nokeng eo."

Yaba nkgono o nka morifi oo a tlilo tshela metsi ka ho ona.

Ha a fihla nokeng ya ho qala a re, "Na ho na le dinoha mona? Na ho na le dikwena mona?"

Dinoha tsa qala ho bina pina tsa tsona, "Ssssss, re teng." Nkgono a ya nokeng e nngwe, mme diphoofolo tsa nna tsa mo araba hape.

Jwale nkgono o ne a se a le hole le lapeng, mme o ne a kgathetse haholo. O ile a dula fatshe a phomola. Ka nako eo ha hlaha mmutlanyane wa tla ho yena mme wa re, "Ke mang ya o romileng ho ya kga metsi? O tlilo kopana le ho hong, phoofolo e jwalo ka ledimo e a tla."

Nkgono a qala ho tshwenyeha, o ne a tshaba madimo. Qetellong a utlwa modumo o moholo le mehlala ya maoto a maholo. Ho ne ho ena le ho hong ho tlang, ho hong ho neng ho bua ka lentswe le matla.

E ne e le lentswe la ledimo. "Nkgono, na o a bona hore ke mang nna. Ema o tle kwano re tsamaye."

Ledimo le ile la nka nkgono la tuo isa moo diphoofolo tsohle di leng teng. Le ile la re ho tsona, "Le tshwanela ho ya rwalla patsi hobane nkgono

enwa o tlilo ba nama ya ka. E tla ba dijo tse tuonate tsa ka tsa hosane."

Bosiu ha diphoofolo di robetse, phokojwe a tla ho nkgono. O ile a buela tlase tsebeng ya hae mme a re, "Nkgono, tsoha hobane o tlilo bolawa. Ke tla o fihlisa haufinyane le lapeng la hao."

Nkgono le phokojwe ba baleha, mme ba matha haholo.

Ha phokojwe a kgutla, metsi a jwang a ne a tletse mmeleng wa hae. Metsi ana a ne a bontsha hore ke yena ya balehisitseng nkgono. Yaba phokojwe o etsa hore metsi ao a kene ho mmutlanyana.

Ledimo ha le tsoha hoseng la re, "Nkgono o ho kae? Nama ya ka e ho kae?" Diphoofolo tsohle tsa re ha di tsebe hore nkgono o ho kae.

Ledimo la tsheha, "Aha, ya balehisitseng nkgono re tla mmona ka ho ba mongobo." Tau e ne e se mongobo, tlou e ne e se mongobo. Empa mmutlanyana o ne o le mongobo.

Ledimo la qala ho besa nama ya mmutlanyana.

Diteboho

Re leboha batho ba latelang bakeng sa ho thusa ka ho akanya boleng ba buka ena:

Joe Maropeng, Kgomotso Mekgoe ba Light Study Centre e Roodepoort;

Gcina Hlope wa Tell e Johannesburg;

George Tsoku eo eleng morotisi wa Friends of Bara Literacy Centre (Baragwanath Hospital) le baithuti ba sehlopha sa bobedi;

Agnes Mlobeli morotisi wa Doornkoop Centre;

Minali Tsotetsi morotisi wa Itereleng Centre e Alberton;

Miriam Kunene, Papi Motake, Dorcas Modiakgotla, Moses Dlamini le Catherine Mote.

Jwala, mmino le diphapang

First published 1995 by New Readers Publishers

Copyright © 1995, 2019 New Readers Publishers

Author: Sibongile Sithole

Editors: Andrea Engel and Heather Silove Howe

Illustrations: Students of the Natal Technikon, Durban and illustration for 'A strange funeral' by Lesley Lewis

Design and cover: Lesley Lewis

Original print version ISBN: **1-86840-168-5**

This publication is available under an Open Access Creative Commons licence:

Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International

(CC BY-NC-ND 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>

By using the content of this publication, the users accept to be bound by the terms of use of the licence. You are free to share (that is, copy and redistribute the material in any medium or format) as long as you follow these licence terms:

Attribution (by): You must give appropriate credit to New Readers Publishers and provide a link to the license.

Non Commercial (nc): You can copy, distribute, display, perform, and use this material for any purpose other than commercially (unless you get permission first). Non Commercial means not primarily intended for or directed towards commercial advantage or monetary compensation.

No Derivatives (nd): If you remix, transform, or build upon the material, you may not distribute the modified material. But note that simply changing the format does not create a derivative.

NEW READERS PUBLISHERS

New Readers Publishers develops and supports adult literacy and basic English Second Language skills by producing easy to read books in all South African languages for the entertainment and education of adult new readers. Many of the books are also suitable for younger readers.

New Readers Publishers is a non-profit publishing project originally started in 1991 and housed at the Centre for Adult Education at the University of KwaZulu-Natal in Durban until 2014.

It is now an independent initiative which makes digital versions of New Readers Publishers books in all South African languages available online. The use of these e-versions will be free for non-commercial purposes via a Creative Commons Licence (see imprint page for more details).

How to contact us

If you want to find out more about New Readers Publishers please look at our website:

<http://newreaders.co.za>

or email us at:

newreadersdurban@gmail.com